

Михайло Буроменський

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри міжнародного права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
mykhayloburomenskiy@gmail.com

Віталій Гутник

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
професор юридичного факультету Вільнюського університету
(Вільнюс, Литовська Республіка)
vitalii.gutnyk@lnu.edu.ua

УДК 341.4

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ПОКАРАННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ, ВЧИНЕНОГО РОСІЄЮ В АГРЕСИВНІЙ ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ З 2014 Р.

Анотація. У статті досліджуються питання ідентифікації злочину геноциду, вчиненого Росією з 2014 р. під час збройної агресії проти України, а також покарання за нього. Акцентовується увага, що в міжнародно-правовій теорії, у міжнародній і національній практиці наявні широкий і вузький підходи до ідентифікації геноциду. Широкий підхід визнає завершеним злочином намір “знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку”, тобто достатньо оприлюднити заклики до геноциду або почати реалізовувати геноцидальний намір. Натомість вузький підхід передбачає, що намір здійснити геноцид має бути реалізований.

Робиться висновок про доцільність формувати в Україні національну судову практику на основі саме широкого підходу, тобто враховувати намір здійснити геноцид як вже завершений злочин. Підкреслюється, що формування національної практики важливо і для міжнародного розшуку та притягнення до відповідальності за геноцид, враховуючи запровадження до покарання за цей злочин універсальної кримінальної юрисдикції, тобто право держав притягувати до кримінальної відповідальності та карати відповідних осіб безвідносно до місця скоєння ними злочину чи громадянства обвинуваченого чи потерпілого.

Ключові слова: міжнародне право; геноцид; агресія; міжнародний злочин; права людини; збройний конфлікт; міжнародні кримінальні суди; міжнародний договір; міжнародні організації; юрисдикція.

Геноцид є жахливим продуктом розумової діяльності людини, цілком свідомим, цілеспрямованим нищенням собі подібних за національною,

етнічною, расовою чи релігійною ознаками, що в принципі не можливо в іншому, не людському, тваринному світі. Форми та методи вчинення геноциду, його наслідки не можна ні з чим порівняти, тому геноцид називають злочином злочинів. Історія знає безліч прикладів вчинення геноциду, були часи, коли геноцид був частиною воєнних тактик і його навіть героїзували, його використовували як знаряддя здійснення зовнішньої чи внутрішньої політики держав. Люди завжди знали і сьогодні знають, що саме вони вчиняють, однак їм знадобилися тисячоліття для того, щоб визнати геноцид злочином. Геноцид є злочином за звичаєвим міжнародним правом і конвенційним злочином згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенція 1948 р.)¹, за якою геноцид, вчинений як у мирний час, так і під час війни, віднесений до злочинів за міжнародним правом². Міжнародний суд у Консультативному висновку “*Reservations on the Genocide Convention*” констатував, що злочин геноциду ‘шокує людську свідомість, призводить до значних людських втрат <...>, суперечить моралі та духу і цілям Об’єднаних Націй’³. Проте все це не залишило злочин геноциду в історії.

У міжнародно-правовій науці до аналізу окремих аспектів ідентифікації злочину геноциду зверталися вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких варто виокремити праці Ш. Басіоні, Г. Верле, А. Касеззе, А. Кориневича, Р. Краєра, О. Кресіна, Р. Лемкіна, Т. Сироїд, У. Шабаса. Стаття є спробою комплексно звернути увагу на питання ідентифікації злочину геноциду, вчиненого Росією з 2014 р. в агресивній війні проти України та покарання за нього.

Метою дослідження є вивчення питань ідентифікації та покарання за злочин геноциду, вчиненого Росією під час збройної агресії проти України з 2014 р.

Україні щонайменше чотири рази в своїй новітній історії довелося зіткнутися зі злочином геноциду: під час Голодомору 1932–1933 рр., Голокосту 1941–1944 рр., депортації кримських татар 1944 р., і зараз, під час збройної агресії Росії проти нашої держави. Жодна нація світу не стикалася з тим, щоб протягом останніх 100 років декілька раз пережити геноцид і доводити його вчинення на своїй землі.

Підконтрольні російській владі засоби масової пропаганди розпочали формування геноцидальних настроїв у російському суспільстві щодо України ще до початку російської агресії в 2014 р., і на момент широкомасштабного вторгнення в Україну їм залишилося лише підтримувати суспільне напруження ненависті. Про це свідчить спілкування з першими затриманими військовополоненими російської армії вже на початку березня 2022 р., які

¹ Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. <<http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>> (дата звернення: 26.02.2024).

² Cryer R, *Prosecuting International Crimes: Selectivity and the International Criminal Law Regime* (Cambridge University Press 2005) 246–360.

³ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Advisory Opinion of May 28th, 1951. *ICJ. Reports*, 1951. P. 15, 23 <<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>> (accessed: 26.02.2024).

були готові до фізичного знищення носіїв української ідентичності. Починаючи з того часу, на окупованих російською армією територіях відбулися численні випадки вчинення злочину, що мають всі ознаки геноциду: в Ірпені, Бучі, Куп'янську, у містах і містечках Запорізької, Херсонської областей та в інших місцевостях. Це надало політичні та юридичні підстави для ухвалення заяви Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”⁴. Україна 26 лютого 2022 р. звернулася до Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй із заявою про геноцид відповідно до Конвенції 1948 р., звинуватила Російську Федерацію (далі – РФ) у плануванні “актів геноциду в Україні” та заявила, що Збройні сили РФ “умисно вбивають і завдають серйозних каліцтв представникам української нації – *actus reus* геноциду відповідно до ст. II Конвенції”.

Однак заяви представників різних держав щодо вчинення російськими військами злочину геноциду в Україні були обережними в очікуванні очевидних доказів цього злочину. Річ не лише в тому, що геноцид дуже важко довести юридично. Ускладнює ситуацію прагнення не допустити девальвації цього злочину, не принизити його тяжкість, не “загубити” серед інших тяжких міжнародних злочинів, навіть таких, як воєнні злочини. Росія це розуміє і останнім часом створює вигляд перенесення акценту з геноцидальних пріоритетів до територіальних претензій і псевдоісторичних екскурсів, однак мова ненависті залишається тією самою. Складності додає й те, що російський бліцкриг в Україні провалився і Росія злякалася зайвого розголосу своїх злочинів. Оскільки геноцид найчастіше пов'язаний із державною політикою, його вчинення старанно приховують, а геноцидальні режими тут дуже винахідливі. Згадаємо нацистську Німеччину, яка приховувала свої звірства і це доходило до таких дрібниць, як-от у таборі Терезин були спеціально облаштовані приміщення для демонстрації міжнародним організаціям належних побутових умов для ув'язнених. Режим Червоних кхмерів мав для таємних поховань сотень тисяч убитих спеціальні команди, членів яких також регулярно знищували. Для спотворення історії про знищення Народним комісаріатом внутрішніх справ (НКВС) у 1940 р. понад 22 тис. польських військових, релігійних діячів та інтелігенції Союз Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) організував у 1944 р., із залученням фальшивих експертів і свідків, масштабне “розслідування” так званою “Комісією Бурденко”⁵. А під час Нюрнберзького процесу СРСР намагався звинуватити гітлерівців у скоєнні цього злочину, але трибунал цю версію відкинув.

Проте справедливість вимагає юридичної оцінки рашистських злочинів в Україні, які були названі геноцидом і насправді є геноцидом.

Поняття геноциду надано в ст. 2 Конвенції 1948 р. Під геноцидом

⁴ Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”: Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р. № 2188-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>> (дата звернення: 26.02.2024).

⁵ Сообщение Специальной Комиссии по установлению и расследованию обстоятельств расстрела немецко-фашистскими захватчиками в Катынском лесу военнопленных польских офицеров. “Правда” 26 января 1944 г.

розуміються наступні дії, чинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) убивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; в) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; г) міри, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи; е) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу⁶.

Крім цього, згідно зі ст. 3 Конвенції 1948 р., окрім безпосереднього вчинення геноциду, кримінально-карними є такі діяння: змова з метою здійснення геноциду; пряме і публічне підбурювання до здійснення геноциду; замах на здійснення геноциду; співучасть у геноциді.

Практично ідентичне визначення геноциду, як і у ст. 2 Конвенції 1948 р., міститься у ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі – Римський статут)⁷, причому серед усіх міжнародних злочинів, щодо яких Міжнародний кримінальний суд володіє предметною юрисдикцією та які визначені у п. 1 ст. 5 Римського статуту, геноцид згадується на першому місці з-поміж інших злочинів (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії), що підкреслює особливе занепокоєння міжнародної спільноти злочином геноциду навіть серед інших міжнародних злочинів. На додаток до цього ст. 25 Римського статуту передбачає відповідальність незалежно від форми співучасті та незалежно від того, чи злочин був доведений до кінця чи був вчинений тільки замахом на геноцид. У пункті 3(е) ст. 25 Римського статуту окремо передбачено відповідальність за пряме та публічне підбурення до вчинення геноциду, інакше кажучи, за заклики до геноциду.

Ідентичні до статей 2 і 3 Конвенції 1948 р. норми містяться у ст. 4 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії 1993 р.⁸ і ст. 2 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди 1994 р.⁹. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) також міститься практично тотожний склад злочину геноциду (ст. 442)¹⁰. На додаток до

⁶ Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року (н 1).

⁷ Згідно зі ст. 6 Римського статуту для цілей цього Статуту “геноцид” означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; в) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; г) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітородженню всередині такої групи; е) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи. Див.: Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

⁸ Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (1993) <https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf> (accessed: 26.02.2024).

⁹ Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda (1994) <https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf> (accessed: 26.02.2024).

¹⁰ Згідно з ч. 1 ст. 442 КК України геноцидом є діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітородження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. Див.: Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (дата звернення: 26.02.2024).

вчинення геноциду, у ч. 2 ст. 442 передбачена кримінальна відповідальність і за публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів.

Питання ідентифікації об'єкта злочину геноциду як "групи", що не має виключної етнічної ідентифікації, не мало б виникати для оцінки вчинків Росії в Україні. Відповідна позиція міжнародних судів була сформована Міжнародним кримінальним трибуналом щодо Руанди у справі Акайесу. Після доволі складних спроб визначити тутсі як "групу" в розумінні Конвенції 1948 р. (зважаючи на єдність із "групою" хуту мови, релігії та інших характеристик), Трибунал додав до об'єктивного критерію ще суб'єктивний і сформував поняття "стабільної групи"¹¹. Такий підхід розвинув Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії в рішеннях у справах Єлісича¹² та Крстича¹³, звернувши увагу, що для цілей класифікації групи як національної, етнічної, расової чи релігійної найбільше значення мають ті ознаки, на яких суб'єкти злочину або треті особи обґрунтовують свої уявлення. Послідовно таку позицію було відображено в заяві Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні"¹⁴, яка є ключовою для юридичної ідентифікації українців як групи, що стала об'єктом геноциду.

Однак у міжнародно-правовій теорії та в практиці не менш складним є наявність вузького й широкого розуміння злочину геноциду. Основним тут є інше запитання: чи вважати завершеним злочином намір здійснити геноцид, чи все-таки намір повинен бути реалізованим? А якщо реалізованим, то в якому обсязі? Широкий підхід, беззаперечно, визнає завершеним злочином намір "знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку", як це власне й звучить у Конвенції 1948 р., тобто достатньо оприлюднити заклики до геноциду або почати реалізовувати геноцидальний намір. Проте такий підхід далеко не завжди поділяє міжнародна судова практика, чому є головною причиною побоювання девальвації такого злочину. Саме жахливі масштаби геноциду під час Другої світової війни мали наслідком підготовку й укладення Конвенції 1948 р. із вірою в неможливість повторення. Утім, нині у судовій практиці немає навіть приблизно визначеної кількості осіб, щодо яких були або мають спрямовуватися злочинні дії. Таким чином, це питання конкретної судової оцінки. Вузький підхід передбачає, що намір здійснити геноцид був реалізований, причому має значення кількість жертв, яка повинна бути "суттєвою частиною" визначеної групи, хоча і тут є особливості в оцінках. Такий підхід є більш поширеним у міжнародній судовій практиці, однак, знову-таки, не однотайним. Отже, головна проблема полягає, по-перше, в оцінці "наміру" як достатнього елементу завершеного злочину геноциду. По-друге, в оцін-

¹¹ Prosecutor v. Akayesu, (ICTR-96-4), ICTR (Chamber I), Judgement of 2 September 1998, para. 511, 516, 701.

¹² Prosecutor v. Goran Jelisić (IT-95-10-T), ICTY (Trial Chamber), Judgement of 14 December 1999, para. 70.

¹³ Prosecutor v. Radislav Krstić (IT-98-33-T), ICTY (Trial Chamber), Judgement of 2 August 2001, para. 557.

¹⁴ Про заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні" (н 4).

ці масштабу фізичного знищення людей за ознаками, визначеними Конвенцією 1948 р. Також оцінці підлягають заклики до знищення, цілком чи частково, якої-небудь національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої в сенсі ст. 2 Конвенції 1948 р.

Підходи міжнародних судів, а тим паче національних, виявилися не завжди однаковими. Це суттєво ускладнює формування стратегії обвинувачення в геноциді в міжнародних судах. Водночас Україна має докази як наміру здійснити геноцид, так і факти вчинення геноциду. І це може і має бути основою для формування національної судової практики покарання геноциду. Розглянемо це більш предметно.

На нашу думку, оцінка геноцидальних намірів Росії в Україні має розглядатися у двох площинах, кожна з яких має значення в конкретних обставинах. По-перше, як невід’ємна складова державної політики обґрунтування цілей агресивної війни проти України, методів і засобів її ведення. У загальноросійському масштабі регулярну психологічну обробку населення здійснюють де-факто державні засоби масової пропаганди, які забезпечують формування геноцидальних стереотипів у масовій свідомості¹⁵. По-друге, це геноцидальний намір виконавців, що під впливом геноцидальних ідеологем державної пропаганди формується та реалізується в окремих групах, що перебувають на території України під російським контролем і безпосередньо вчиняють злочин геноциду.

При цьому, щодо намірів, то відправною точкою тут є визнання того факту, що перелік воєнних злочинів і злочинів проти людяності включає всі або майже всі діяння, викладені в ст. II((a)-(e)) Конвенції 1948 р, які й становлять геноцид, але лише за умови, що їх вчинено з особливим умислом (*dolus specialis*), а саме геноцидальним. Інакше кажучи, самої лише захарної жорстокості у знищенні навіть великої кількості людей не достатньо для того, щоб такі дії було визнано геноцидом. Доведення геноцидального наміру розглядається як ключове. Відома справа “Хорватія проти Сербії”, яка тривала 15 років, завершилася тим, що Міжнародний суд не знайшов доказів вчинення злочину геноциду, передусім із причини відсутності доказів існування наміру знищення¹⁶. Інша справа щодо геноциду в Міжнародному суді – “Гамбія проти М’янми” – також має туманні перспективи з цієї ж причини.

Заклики до геноциду в російських засобах масової пропаганди повинні розглядатись як завершений злочин, і тому є достатньо підтверджень у міжнародній судовій практиці. Згадаємо вирок Нюрнберзького трибуналу у справі Юліуса Штрайхера за пропагандистські антисемітські статті, що

¹⁵ Див.: наприклад: Вишнякова А, ‘Ідеологи геноциду: як покарати російських пропагандистів за заклики до знищення українців’ (*Детектор медіа*, 30.11.2023) <<https://detector.media/infospace/article/219998/2023-11-30-ideology-genotsydu-yak-pokaraty-rosiyskykh-propagandystiv-za-zaklyky-do-znyshchennya-ukraintsiv>> (дата звернення: 26.02.2024); Топові пропагандисти РФ мають відповідати за статтею “заклики до геноциду” – ЦПД <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3802741-topovi-propagandisti-rf-maut-vidpovidati-za-statteu-zaklyki-do-genocidu-cpd.html>> (дата звернення: 26.02.2024).

¹⁶ International Court of Justice. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Summary of the Judgment of 3 February 2015 <<https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/118/18450.pdf>> (accessed: 26.02.2024).

обґрунтовували геноцидальну політику нацистів, а також справу пропагандиста Акайєсу, засудженого Міжнародним кримінальним трибуналом щодо Руанди до довічного позбавлення волі. При цьому Британський Королівський об'єднаний Інститут оборонних досліджень звернув увагу на трансформації первинного геноцидального плану: з розширенням українського опору, російський план знищити відносно невелику частину населення трансформувався на план знищення значно більшої групи, а саме всіх, хто демонструє проукраїнську налаштованість.

Проте як юридично пов'язується пропаганда геноциду та геноцидний намір? Апеляційна палата Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди підкреслила, що особа може бути визнана винною у прямій та публічній пропаганді геноциду, якщо вона прямо та публічно підбурювала до вчинення геноциду (*actus reus*) і мала намір це робити (*mens rea*). Пряме підбурювання до вчинення геноциду вимагає, щоб промова була прямим закликком до вчинення геноциду¹⁷. В іншій справі Апеляційна палата Руандійського трибуналу дійшла висновку, що особу можна визнати винною у пропаганді геноциду, якщо 'вона <...> мала намір прямо та публічно підбурювати інших до вчинення геноциду (навмисний елемент або *mens rea*) <...>. Такий намір сам собою передбачає геноцидний намір'¹⁸.

Важливим тут є ще один висновок Міжнародного трибуналу щодо Руанди, відповідно до якого про намір вчинити обвинуваченим злочин геноциду можна зробити висновок 'на основі загального контексту скоєння інших винних діянь, систематично спрямованих проти тієї самої групи, незалежно від того, чи ці акти були вчинені одним і тим самим злочинцем чи іншими', оскільки конкретний намір, як психологічний фактор, 'важко або навіть неможливо визначити'¹⁹. Інші фактори, такі як масштаб скоєних злодіянь, їхній загальний характер, у регіоні або країні, або, крім усього іншого, факт навмисного та систематичного вибору жертв унаслідок їх членства в певній конкретній групі, виключаючи членів інших груп, може дозволити, на думку Трибуналу, припустити "намір геноциду стосовно конкретного акту".

Варто мати на увазі, що окрім загального пропагандистського простору, в якому перебуває російська армія, у кожному російському збройному підрозділі командир обов'язково транслює ці пропагандистські штампи і, таким чином, є принаймні підбурювачем до вчинення злочину геноциду. У міжнародному правосудді вже існує практика щодо розгляду таких категорій справ, в яких різновидами незакінченого злочину геноциду вважаються прямі та публічні заклики до скоєння злочину геноциду. Наприклад,

¹⁷ Prosecutor v. Pauline Nyiramasuhuko et al. Case No. ICTR-98-42-A, Appeals Judgement, 14 December 2015, para. 3338 <<https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-98-42/MS46274R0000566970.PDF>> (accessed: 26.02.2024).

¹⁸ Prosecutor v. Nahimana et al. Case No. ICTR-99-52. Appeals Judgement. 28 November 2007, para. 677 <<https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-99-52/MS31299R0000555170.PDF>> (accessed: 26.02.2024).

¹⁹ Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case No. ICTR-96-4-T, JUDGEMENT, 02 September 1998, para. 523 <<https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MS15217R0000619817.PDF>> (accessed: 26.02.2024).

щодо руандійського композитора та співака Бікінді, який був засуджений до ув'язнення за прями та публічні заклики до геноциду²⁰.

Таким чином, із високою вірогідністю можна стверджувати про існування достатньої кількості людей, зокрема серед російських військовополонених, які або самі є підбурювачами, або можуть свідчити про підбурювання їх командирами до вчинення злочину геноциду. Однак множинність російських виконавців злочину геноциду мінімізує кількість жертв кожного з них, що може спотворювати загальну картину масштабу злочину та “ховати” геноцид за іншими міжнародними злочинами, вчиненими Росією в Україні. Це, можливо, є однією з особливостей вчинення Росією злочину геноциду, коли існує множинність виконавців єдиного злочинного наміру, коли кожний із виконавців є достатньо “автономним” у своїй злочинній діяльності та впевнений у безкарності. Доволі важливим є те, що міжнародна судова практика проявляє тенденцію не пов'язувати конкретного обвинуваченого з відповідальністю за велику кількість смертей або значну шкоду, кількість виконавців злочину геноциду апріорі є невизначеною, а отже, не підлягає обмеженню та може бути доволі значною.

Важливою є позиція Міжнародного трибуналу щодо Руанди, який зазначив, що всупереч поширеній думці злочин геноциду не означає фактичного знищення групи загалом, однак мається на увазі, коли будь-яке з діянь, згаданих у статтях 2(2a)–2 (2e), здійснюється з конкретним наміром знищити “повністю або частково” національну, етнічну, расову чи релігійну групу²¹. Для Міжнародного кримінального суду конкретний намір знищити “повністю або частково” національну, етнічну, расову чи релігійну групу також є первинним. Крім того, попри поширений стереотип, що про геноцид можна вести мову тільки за наявності значної кількості потерпілих, що належать до однієї зі згаданих груп, відповідно до Елементів злочинів Міжнародного кримінального суду, для кваліфікації злочину геноциду достатньо, щоб в результаті його вчинення у формі будь-якого діяння, передбаченого статтями 6(a)–6(d) Римського статуту, потерпілими стали одна або більше особи²². Тобто для кваліфікації злочину геноциду достатньо хоча б одного з діянь, що кваліфікується як геноцид і хоча б одного потерпілого.

Принагідно згадаємо ч. 1 ст. 442 КК України, відповідно до якої геноцидом є ‘діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи <...>’; тобто для його кваліфікації саме намір знищення однієї з захищених груп є визначальним, а не наслідки у формі самого повного чи часткового знищення. Також КК України передбачає кримінальну відповідальність за готування до геноциду та замах на цей злочин (статті 14, 15, 16). Ба більше, згідно з ч. 4 ст. 68 КК України за вчинення готування до геноциду та вчинення замаху

²⁰ Prosecutor v. Simon Bikindi <<https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/130/Bikindi>> (accessed: 26.02.2024).

²¹ Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case No. ICTR-96-4-T, JUDGEMENT, 02 Sep 1998, Para. 497 (n 19).

²² Elements of Crimes of the ICC <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>> (accessed: 26.02.2024).

на цей злочин може бути застосоване максимальне можливе покарання – довічне позбавлення волі²³.

Водночас українські суди поки не мають завершених проваджень щодо звинувачень представників Російської Федерації у вчиненні злочину геноциду, відомо про одне провадження у Верховному Суді. В окремих випадках суди навіть не визнають юрисдикцію України з цих питань:

Таким чином, вимоги позивача про встановлення факту геноциду, тобто про міжнародний злочин (правопорушення), не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, а повинні перевірятись в порядку кримінального процесуального законодавства і відносяться до компетенції Міжнародного кримінального суду (справа № 215/1351/23)²⁴.

Якою тоді може бути національна судова практика покарання злочину геноциду? Чи варто чекати на рішення міжнародних судів у покаранні російських злочинців? У різних країнах визнається або перший – широкий, або другий – вузький підхід юридичної кваліфікації геноциду. Жорстких міжнародно-правових зобов'язань щодо цього не існує. А отже, не існує й обмежень на притягнення до кримінальної відповідальності на основі широкого підходу в покаранні геноциду.

Висновки. Конвенція 1948 р. хоч і не створює власного механізму її імплементації, проте й не обмежує в можливості покарання злочинців компетентними національними або міжнародними судами: 'Особи, які здійснюють геноцид або будь-які інші з перелічених у ст. III діянь мають бути засуджені компетентним судом тієї держави, на території якої було вчинено це діяння, або таким міжнародним кримінальним судом, який може мати юрисдикцію щодо сторін цієї Конвенції, які визнали юрисдикцію такого суду' (ст. VI). Цілком очевидно, що зіткнувшись із багатьма випадками вчинення на своїй території діянь, що підпадають під визначення статей III та IV Конвенції 1948 р., Україні варто формувати національну судову практику на основі саме широкого підходу, тобто враховувати намір здійснити геноцид як вже завершений злочин. Утім, саме широкий підхід застосовується у кримінальному законодавстві Німеччини. Формування національної практики також важливе для міжнародного розшуку та притягнення до відповідальності за геноцид, враховуючи запровадження до покарання за цей злочин універсальної кримінальної юрисдикції, тобто право держав притягувати до кримінальної відповідальності та карати відповідних осіб безвідносно до місця скоєння ними злочину чи громадянства обвинуваченого чи потерпілого.

²³ Кримінальний кодекс України (н 10)

²⁴ Ухвала Тернівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 31 березня 2023 р. у справі 215/1351/23 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109950563>> (дата звернення: 26.02.2024).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Cryer R, *Prosecuting International Crimes: Selectivity and the International Criminal Law Regime* (Cambridge University Press 2005).

Websites

2. 'Topovi propahandysty RF maiut vidpovidaty za statteiu "zaklyky do henotsydu" – TsPD' (*Ukrinform*, 20.12.2023) <<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3802741-topovi-propagandisti-rf-maut-vidpovidati-za-statteiu-zaklyki-do-genocidu-cpd.html>> (accessed: 26.02.2024).
3. Vyshniakova A, 'Ideolohy henotsydu: yak pokaraty rosiyskykh propahandystiv za zaklyky do znyshchennia ukrainsiv' (*Detektor media*, 30.11.2023) <<https://detector.media/infospace/article/219998/2023-11-30-ideology-genotsydu-yak-pokaraty-rosiyskykh-propahandystiv-za-zaklyky-do-znyshchennya-ukrainsiv>> (accessed: 26.02.2024).

Myhailo Buromenskiy
Vitalii Gutnyk

IDENTIFICATION AND PUNISHMENT OF THE CRIME OF GENOCIDE COMMITTED BY RUSSIA SINCE 2014 IN THE AGGRESSIVE WAR AGAINST UKRAINE

ABSTRACT. The article explores the issue of identifying the crime of genocide committed by Russia since 2014 during the armed aggression against Ukraine, as well as its punishment.

It is emphasized that in international legal theory, in international and national practice, there are broad and narrow approaches to the identification of genocide. The broad approach recognizes as a completed crime the intention to "destroy, in whole or in part, a national, ethnic, racial or religious group as such", i. e. it is enough to publish calls for genocide or to start implementing genocidal intent. Instead, the narrow approach assumes that the intent to commit genocide must be realized.

It is concluded that it is expedient to form national judicial practice in Ukraine based on a broad approach, that is, to consider the intention to commit genocide as an already completed crime. It is emphasized that the formation of national practice is also important for the international investigation and prosecution of genocide, taking into account the universal criminal jurisdiction for punishment for this crime, i. e. the right of states to prosecute and punish relevant persons regardless of the place of their commission of the crime or the citizenship of the accused or the victim.

KEYWORDS: international law; genocide; aggression; international crime; human rights; armed conflict; international criminal courts; international treaty; international organizations; jurisdiction.